

2

POGLAVJE

**Jugoslovanska vojska
in slovenska milica
v vrtincu politike ob
koncu osemdesetih let**

Osemdeseta leta 20. stoletja so bila v drugi Jugoslaviji – v državi, v kateri smo živeli Slovenci od leta 1945 do njenega konca oziroma do osamosvojitve leta 1991 – krizna. Kriza je bila splošna, vseobsežna, in je državo dokončno pokopala. Kazala se je na vseh področjih družbenega življenja, od gospodarstva prek političnih razmer, ki so se izražale v nedelovanju ali nedoslednem delovanju državnega organizma, do pojavov nacionalnih trenj, najprej na Kosovu, kjer je že marca 1981 prišlo do krepitev zahtev tamkajšnjega večinskega prebivalstva – Albancev, kot jih je opredeljevala ustava – po njegovi večji vlogi v pokrajini in drugačnemu položaju pokrajine v razmerju do republike Srbije. Krizne razmere so se stopnjevale z zaostrovanjem gospodarskih razmer, z nedelovanjem t. i. dogovorne ekonomije in z večanjem dolga države do tujih upnikov ter so v drugi polovici osemdesetih let postale takšne, da ni bilo več povsem jasno, kdo pije in kdo plača, natančneje kdo bo plačal. Iz krize je jugoslovanska država prešla v kaos. Ta je bil sicer nekako nadzorovan, vendar je bilo anarhične razmere čutiti na vseh področjih političnega življenja. Erozijo je doživljala tudi Zveza komunistov, ki je bila ustavno opredeljena kot »glavni pobudnik in nosilec politične dejavnosti za varstvo in za nadaljnji razvoj socialistične revolucije in socialističnih samoupravnih družbenih odnosov« (Ustava SFRJ, 1974, točka VIII/odst. 2) in je obvladovala celotno družbo in državo. Kot enega »temeljnih stebrov« jugoslovanske države jo je ogrožal pojav nacionalizma, ki se je začel širiti iz Srbije, potem ko je tam vodenje komunistov prevzel Slobodan Milošević in začel uresničevati Memorandum Srbske akademije znanosti in umetnosti glede srbskega nacionalnega vprašanja s poudarkom na oblikovanju Velike Srbije. Sprva je to prikazoval kot reformo jugoslovanske države, s poudarkom na njeni centralizaciji in prevladi Srbije kot številčno največje jugoslovanske republike, nato pa je odkril svoj pravi cilj – iz Jugoslavije napraviti »Srboslavijo«.

Krizne razmere, ki so bile posledica številnih gospodarskih in političnih dejavnikov iz preteklosti, je zaostriilo »dogajanje naroda« v Srbiji, kot so poetično imenovali t. i. mitinge, zborovanja, na katerih so tamkajšnje oblasti podžigale nacionalne strasti z zahtevami po reformi države po srbskem modelu. Krizne razmere, ki jih je zvezna politika skušala sicer obvladovati, so vse bolj prehajale v anarhijo. Množična zborovanja na nacionalistični podlagi kot sredstvo srbske politike so skušali prenesti tudi v druge dele jugoslovanske države. Ko so jih skušali organizirati tudi v Sloveniji, pa sta se temu postavili po robu slovenska politika in milica. Vsesplošne krize sicer slovenska politika niti slovenska milica nista mogli preprečiti, je pa bila v Sloveniji preprečena anarhija, ki so jo želeli iz Srbije povzročiti v Sloveniji.

VAROVANJE, ZAŠČITA, OBRAMBA

V kriznih razmerah v zadnjem obdobju druge jugoslovanske države sta imeli posebno vlogo tako vojska kot milica, ki sta morali po ustavi in v skladu z zakoni varovati državo in družbo. Bili sta organizirani in uniformirani del sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite. Vsaka je imela glede tega svoje naloge in predpisane načine delovanja.

Vojska in milica sta ščitili državo in državljane ter sta predstavljali nadzorstveni, pa tudi represivni aparat. Zagotavljali sta ozemeljsko nedotakljivost in celovitost države, red in mir, varovali pa sta tudi politični sistem. V obdobju od konca druge svetovne vojne do razpada jugoslovanske države sta stalno doživljali spremembe, ki so bile bolj ali manj odvisne od političnih razmer tako v tujini kot tudi doma. Notranjepolitična dogajanja so vplivala zlasti na milico, spremembe v vojski pa so bile povezane tako z notranje- kot tudi zunanjepolitičnimi in vojaškimi dejavniki. Predvsem jugoslovanska vojska je želela postati odločilen politični dejavnik pri reševanju krize in države, saj se je štela za enega od temeljnih kamnov druge jugoslovanske države in za njenega prvega varuha. V času zaostrovanja krize v drugi polovici osemdesetih let sta tako »obrambna ministra«
admiral Branko Mamula in general Veljko Kadrijević vse bolj posegala na politično področje. Ker je vojaški vrh želel delovati kot odločujoč politični dejavnik, je, sklicujoč se na spremenjene zunanjepolitične razmere, leta 1988 izvedel reorganizacijo jugoslovanske vojske.

V času zaostrovanja krize v jugoslovanski državi in polarizacije ne le na nacionalni podlagi, ampak tudi zaradi različnega razumevanja nujnih reform družbe in države, ki naj bi omogočile, da bi le-ta preživela, sta se vojska in milica v Sloveniji začeli kazati kot organizaciji, ki imata sicer isto vlogo, vendar različne poglede, predvsem pa različne cilje. Vojska se je tako zavzemala za centralizacijo države na upravnem in političnem področju in za ohranitev političnega monopola ZK in je bila sredstvo zveznih oblasti. S takšnimi pogledi se je začela zbliževati s srbskimi. Na drugi strani pa je bila slovenska milica usmerjena v slovensko stvarnost in v politično dogajanje, ki je takrat potekalo v Sloveniji. Slovenska milica je bila slovenska organizirana oborožena sila, ki je sicer delovala po ustavi, a tudi in predvsem po slovenski zakonodaji.

Milica pa v nasprotju z vojsko ni imela posebnih političnih ciljev in je opravljala svoje naloge, kot jih ji je predpisovala zakonodaja. Medtem ko je vojska težila k centralizaciji in k lastni večji vlogi v političnem življenju, je

slovenska milica zagovarjala decentralizacijo oziroma »federalizacijo« in še večjo profesionalizacijo. Tako se je »osamosvojila« in to je pokazala v praksi, ko se je soočila z eno od oblik jugoslovanske krize ob koncu osemdesetih let – z »ulico« oziroma s pojavom t. i. mitingov, ki so jih organizirali Srbi oziroma srbske oblasti. S tem je stopila slovenska milica v politično arena kot jasno oblikovana profesionalna organizacija, ki je imela nalogo skrbeti za javno pa tudi za državno varnost v Sloveniji in Slovenije v njeni tedanji ustavno opredeljeni suverenosti.

Milica je bila sprva vojaško organizirana, kar je ostala do leta 1956, in povsem centralizirana. Do konca leta 1950 je nosila ime Narodna milica, nato pa so jo poimenovali Ljudska milica. To je bila do leta 1964, ko je v skladu z usmeritvijo nove ustave iz leta 1963, s katero je bilo tudi ustavno opuščeno obdobje t. i. ljudske demokracije in poimenovanje vsega z »ljudska«, postala Milica. V republiško pristojnost je prešla konec leta 1966 oziroma s slovenskim zakonom o notranjih zadevah aprila 1967. V zvezni pristojnosti so do leta 1972 – ko so prešle s slovenskim zakonom o notranjih zadevah v pristojnost republike – ostale še zadeve v zvezi z uporabo prisilnih sredstev, uniforme, oborožitve, označbe funkcij.⁶⁰

Ko se govori o milici v času druge Jugoslavije, mnogi (če ne kar večina) po navadi najprej pomislijo na tisti njen del, ki se je nanašal na varovanje ustavne ureditve, torej političnega sistema. Milico, ki je skrbela predvsem za zadeve javne varnosti, »zadeve varovanja življenja ljudi in premoženja, vzdrževanja javnega reda in mira, urejanja in nadzorovanja prometa na javnih cestah, preprečevanja in odkrivanja kaznivih dejanj, odkrivanja in prijemanja storilcev kaznivih dejanj in drugih iskanih oseb ...«, kot je to opredelil zakon o notranjih zadevah,⁶¹ se namreč preprosto enači s politično policijo, Upravo državne varnosti, t. i. Udbo (b kot bezbednost, tj. varnost) oziroma Službo državne varnosti, kot se je uradno imenovala od šestdesetih let dalje. Vendar to ni bila glavna naloga milice, ki je imela v drugi Jugoslaviji prav takšne naloge, kot jih opravljajo policije v državah širom po svetu, namreč varovanje življenja ljudi in premoženja, javnega reda in miru itd. Milica je varovala tudi ustavno ureditev, čeprav je bila za to sicer odgovorna SDV v okviru sekretariata za notranje zadeve oziroma »notranjega ministrstva«. V dogajanje, v katerem so bili konec osemdesetih let udeleženi

60 Čelik, Policaji, str. 17.

61 Čelik, Naše varnostne sile, dok. 39, str. 236.

organi za notranje zadeve v Sloveniji, ki so v posameznih trenutkih igrali kar odločilno vlogo, so bile nedvomno vpletene tudi obveščevalne službe. Delovale so – kar je sicer njihova značilnost – v ozadju, bolj ali manj tajno in so nedvomno imele vlogo v dogajanju, zlasti pri političnih dejavnikih, pa tudi v vojski in v dejavnostih milice, povezanih z določenimi zadevami.

Milica se je reformirala v skladu z razvojem družbe oziroma s federalizacijo države, ki je zagotavljala vse močnejši položaj republik v razmerju do jugoslovanskih oblasti. Decentralizacija milice in njeno »osamosvajanje« sta se začela po političnem obračunu z Aleksandrom Rankovičem – dolgoletnim vodjem politične policije in glasnikom centralizma – na partijskem plenumu na Brionih 1. julija 1966. Z njegovim političnim padcem je celotna milica, ne le politična policija, doživela »očiščenje in pomlajenje«. Predvsem so bile takrat celotne notranje zadeve decentralizirane. Republike so od zveze prevzele večino pristojnosti za urejanje področja javne varnosti na svojem območju. Aprila 1967 je izšel prvi slovenski Zakon o notranjih zadevah,⁶² ki ga je sprejela slovenska skupščina. To je bilo za slovensko milico prelomno, saj je postala bolj slovenska. Istega leta poleti so na mejnih prehodih začele delovati postaje mejne milice in slovenski miličniki so nadzorovali prehajanje meje, medtem ko je carina ostajala centralizirana. Jeseni je začela delovati Šola za miličnike kadete. Z jugoslovansko ustavo, sprejeto 1974, s katero se je jugoslovanska federativno organizirana država še bolj federalizirala, so nastali za slovensko milico pogoji za dodatno »osamosvojitve« od državnega centra. Leta 1974 je Slovenija na temelju zakona o notranjih zadevah, ki je začel veljati novembra 1972,⁶³ za milico sama predpisala uniforme, pa tudi emblem, ki je vseboval obris Triglava.⁶⁴ Slovenski miličniki so našitek v obliki ščita nosili na levem rokavu uniforme, kar je vzbujalo v vrstah milice iz drugih delov Jugoslavije očitke, da gre za nacionalistično obeležje. Kljub pritiskom iz »centra« in tudi drugih republiških vodstev milice se vodstvo slovenske milice temu ni odreklo.⁶⁵ »Napad« na »slovensko uniformo« in emblem s Triglavom je republiški sekretariat za notranje zadeve odbil s sklicevanjem na slovensko zakonodajo o notranjih zadevah in o delovanju milice⁶⁶ in tudi s pomočjo slovenske politike.⁶⁷

62 UL SRS, 13-99, 6. 4. 1967; objavljen tudi v: Čelik, Naše varnostne sile, dok. 35, str. 206–211.

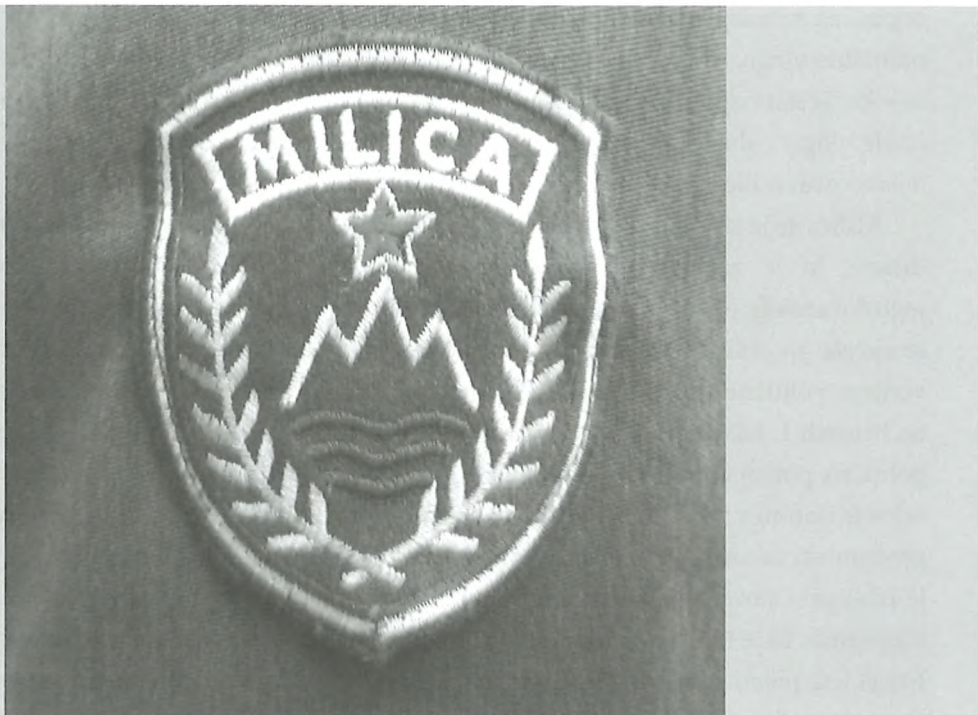
63 UL SRS, 47-359, 16. 11. 1972; objavljen tudi v: Čelik, Naše varnostne sile, dok. 35, str. 206–211.

64 UL SRS, 31-390, 16. 10. 1974; Čelik, Policaji, str. 89.

65 Dnevnikov objektiv, 4. 4. 2009, str. 11, Danes je roka politike desetkrat daljša kot v mojem času : intervju Janez Winkler, upokojeni načelnik policije (Uroš Škerl Kramberger).

66 Čas, Vloga in dejavnost slovenske milice, str. 35.

67 Bukovnik, Sever, str. 162–163, Pogovor s Tomažem Ertlom, republiškim sekretarjem za notranje zadeve.

Pri zveznih oblasteh, zlasti v vojaškem vrhu, je bila z dvomi sprejeta tudi slovenska posebnost v celotnem sistemu splošne ljudske obrambe, Narodna zaščita. V Sloveniji je bila želja zgraditi celovitejši sistem narodne zaščite kot del oboroženega odpora. Tega v Beogradu niso sprejeli z odobravanjem, saj so menili, da gre za poskus slovenskega obrambnega »separatizma«, ker zvezne oblasti ne bi imele nad NZ popolnega nadzora. V drugih delih Jugoslavije namreč NZ kot del oboroženega odpora ni imela tradicije in zato ni bila vnesena kot »formacija« v jugoslovanski obrambni sistem. V Sloveniji je bila NZ znana kot del oboroženih sil slovenskega osvobodilnega gibanja med drugo svetovno vojno; zlasti v Ljubljani je bila v letih 1941–1943 oblika »mestne gverile«, od spomladi 1944 pa je opravljala v okviru slovenskega osvobodilnega gibanja in slovenske državnosti, ki jo je to vzpostavljalo, tudi naloge, kakršne ima sicer policija.

V zakonodaji SLO in DS je bila NZ v Sloveniji opredeljena v Zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah leta 1976.⁶⁸ Bila je sicer opredeljena kot organizacija »za varovanje pogojev dela, družbene lastnine

68 UL SRS, 23-1058, 11. 10. 1976; objavljeno tudi v: Čelik, Naše varnostne sile, dok. 38, str. 232.

in objektov skupnega pomena, za varovanje reda in svojega premoženja ter za zagotavljanje mirnega in varnega življenja«, ki so jo ustanavljala podjetja (»delovni ljudje in občani v temeljnih organizacijah združenega dela«) in krajevne skupnosti, v neposredni vojni nevarnosti in v vojni pa ima določene naloge v okviru splošne ljudske obrambe. Pripadniki NZ so imeli dolžnosti, ki so bile podobne nalogam milice, in so bili lahko oboroženi, »če ne morejo z drugim manj nevarnim prisilnim sredstvom odvrniti neposrednega napada, s katerim je ogroženo njihovo življenje, ali neposrednega napada na objekt, ki ga varujejo«. Orožje in opremo za NZ so financirala podjetja in občine. Glede oznak, nabave orožja in posesti, nošenja orožja NZ in o obveznosti organov za notranje zadeve do enot NZ je republiški sekretar za notranje zadeve izdal pravilnik in tako je bila NZ del resorja notranjih zadev oziroma natančneje milice.

NZ, kot jo je opredeljevala slovenska zakonodaja, je bila pomožna varnostna in obrambna sila in je bila – kot tudi milica – sestavni del oboroženih sil v vojni ali neposredni vojni nevarnosti. Po zakonu iz leta 1976 je bila sestavni del sistema SLO in DS, ne pa podaljšana roka organov za notranje zadeve. Glede na to, kdo je enote NZ ustanavljal in kakšne so bile njihove naloge, je bila NZ predvsem v vlogi družbene samozaščite. Kljub temu da ni bila podaljšana roka milice, pa je bila z njo tesno povezana.

Slovenska posebnost pri organizaciji SLO in DS z NZ je motila predvsem vojsko, njen vrh, pa tudi v zveznem sekretariatu za notranje zadeve tej niso bili naklonjeni. NZ je bila ob koncu osemdesetih let aktivirana; potekala so stalna usposabljanja njenih pripadnikov, za kar je skrbela milica. Milica je leta 1987 pomagala pri usposabljanju 38.556 pripadnikov NZ.⁶⁹ Hranila je tudi njeno oborožitev, zlasti tistih enot, ki so bile vezane na krajevne skupnosti. Šlo je sicer za staro orožje in milica je izločila neuporabnega, večino pa je leta 1989 servisirala in konzervirala. Pri tem je sodelovala tudi vojska, čeprav njeni pripadniki niso vedeli, zakaj to počnejo.⁷⁰

VOJSKA IN NJENA POLITIČNOST

Za razliko od milice, ki je z večjo federalizacijo države in večjo vlogo republik doživela tudi decentralizacijo in je postala bolj republiška, bolj nacionalna, je vojska ostajala centralistična. Bila je glavni glasnik centralizma in podtalni

69 Čelik, Policaji, str. 40.

70 Intervju Pozvek, 31. 3. 2009.

oster kritik federalizacije Jugoslavije, kot je to urejala zadnja jugoslovanska ustava. Vojaški vrh je v nasprotju z razvojem organizacije jugoslovanske države stremel k čim večji centralizaciji in je nasprotoval vsaki obliki decentralizacije obrambe države. To je bil tudi temeljni razlog, zakaj je sumničavo sprejemal TO. Ker je bila ta pod nadzorom republiških oblasti in to vodilne politične organizacije in generali v Beogradu niso imeli popolne oblasti nad njo, so v njej videli zasnovo republiških armad in nevarnost, da bi se tudi vojska federalizirala oziroma izgubila monopol nad obrambo. Dejansko je jugoslovanski vojaški vrh potreboval dvajset let, da je spravil TO kot vojaško organizacijo pod svoj nadzor in svoje poveljstvo. To pa je bil prvi korak na njegovi poti v odkrito politizacijo vojske, kar se je zgodilo ob koncu osemdesetih let.

Sorazmerno urejeno in utečeno delovanje jugoslovanske države se je na političnem področju dodatno razburkalo, ko se je začel v politično življenje kot samostojen dejavnik vključevati vojaški vrh. Napoved, da želi vojska oziroma njen vojaški vrh igrati vlogo v političnem življenju, se je pokazala že na 13. kongresu ZKJ leta 1986. Zaradi načel o organiziranosti ZKJ je imela »partijska« organizacija v JLA enak položaj kot republiške organizacije, kar je vojaškemu vrhu omogočalo, da se je legalno in legitimno vključeval v celotno politiko. Delegati iz JLA so tako na 13. kongresu ZKJ maja 1986 jasno izrazili svoje stališče glede reševanja krize, ko so menili, da ima v primeru, ko ZK in druge družbenopolitične sile niso sposobne voditi države, vojska vse pravice, da prevzame to vodenje. Takšen pogled je postajal vedno bolj jasno izpovedovan v naslednjih letih, ko se je kriza poglobljala. Vojska si je začela jemati pravico obrambe države »navznoter«, torej ne le obrambe neodvisnosti, suverenosti in ozemeljske neokrnjenosti države, ampak tudi z ustavo določene družbene oziroma politične ureditve. Postavila se je v vlogo varuha države navzven in navznoter.

Pri tem je bil zlasti dejaven takratni zvezni sekretar za ljudsko obrambo admiral Branko Mamula. Vojsko je postavil v vlogo političnega subjekta, pri čemer mu je bila ta bolj sredstvo za uresničitev njegovih političnih ciljev. Želel je namreč biti pomemben politik. Vojski je postavil nalogo, da za vsako ceno brani Jugoslavijo in njeno politično ureditev. S tem, ko je JLA »težila k prevzemanju politične vloge, je sama postala stranka v konfliktu«,⁷¹ ki je izbruhnil v Jugoslaviji po letu 1987, ko je srbsko politično in državno vodstvo s Slobodanom Miloševićem na čelu začelo politični »pohod« za prevlado Srbije v jugoslovanski državi.

71 Meier, Zakaj je razpadla Jugoslavija, str. 97.

Konec osemdesetih let, ko je jugoslovanska država na vseh področjih življenja zašla v krizo, se je odnos med slovenskim politično-državnim vodstvom in jugoslovansko vojsko politično zaostрил. Tako so tudi Sloveniji začeli pripisovati separatizem in protirevolucijo, za kar so dotlej obtoževali le Albance na Kosovu. To je bilo predvsem mnenje jugoslovanskega vojaškega vodstva, katerega ocene je sprejelo tudi zvezno partijsko in državno vodstvo in tako vojaški vrh priznalo kot politični dejavnik.

V politično dogajanje se je vojska povsem odkrito vključila septembra 1987. Takrat je Mamula izrabil razmere, nastale, ko je vojak albanske narodnosti v vojašnici v Paraćinu s puško ubil štiri vojake. To so takrat zlasti v vojaških krogih, pa tudi v Srbiji, označili za »strele v Jugoslavijo«. Za predstavitev svojega političnega pogleda glede »obrambe Jugoslavije« pred »notranjimi sovražniki« je Mamula uporabil ZK, da je poslal javnosti, predvsem pa politikom »opozorilo«, da se bo JLA odzvala. Na seji komiteja ZKJ v JLA 23. septembra 1987 je napovedal odločen spopad z vsem, kar ogroža temelje države, in za »kontrarevolucionarno ravnanje« razglasil »delitve in zapiranje ob istočasnem razraščanju sovraštva do drugih narodov«. ⁷² Mamula je takrat napovedal obrambo Jugoslavije, in to tudi za »ceno vojaškega udara«. ⁷³

Krivca za krizo v državi je vojska našla v slovenskem političnem vodstvu in njegovih reformskih pogledih ter v izvajanju reform v sami partiji, v »prenoviteljstvu«. ⁷⁴ Vojaški vrh je to ocenjeval kot večjo nevarnost za Jugoslavijo in njen politični sistem kot pa v istem času rastočo politiko, ki je gradila na srbskem nacionalizmu in je dejansko »rušila« Jugoslavijo. Vzroki za politične poglede, kot jih je izpričeval vojaški vrh (sprva predvsem v okviru ZK na sestankih njenega ožjega vodstva, pa tudi na sejah CK ZKJ), niso bili le v politiki »prenoviteljstva«, ampak so segali v čas začetkov uveljavljanja obrambne zasnove SLO ob koncu šestdesetih let. Ker vojaški vrh ni našel drugega političnega in legalnega načina, kako obtožiti slovensko politično vodstvo, ga je začel obtoževati kontrarevolucije, kar je bila v takratnem jugoslovanskem političnem besedišču ena hujših obtožb. Za prepričitev kontrarevolucije so bili po prepričanju vojaškega vrha dovoljeni vsi »prijemi«, tudi vojaški. In s temi so slovenskemu državno-političnemu vodstvu tudi grozili.

Ena od točk, ki so jo v vojaškem vrhu našli proti Sloveniji in njenemu političnemu vodstvu, je bila tudi TO, ki naj bi imela preveč »nacionalno« obeležje,

⁷² Delo, 24. 9. 1987, str. 9, Pridobitve revolucije in celovitost SFRJ so predragocene, da bi jih lahko razprodajali.

⁷³ Mamula, Slučaj Jugoslavija, str. 102.

⁷⁴ O prenoviteljstvu gl.: Čepič, Čas prenoviteljstva.

še predvsem v Sloveniji. Poleti 1987 se je vojaški vrh v zvezi s TO in NZ ostro odzval na govor predsednika Predsedstva SR Slovenije Franca Popita, ki ga je imel v Novi vasi na Blokah 4. julija 1987 (na državni praznik Dan borca). Po mnenju vojaškega vrha je Popit preveč poudarjal partizansko tradicijo in partizanski način boja kot edinega možnega v Sloveniji tudi v morebitnem vojaškem spopadu.⁷⁵ To pa je vojaški vrh in Mamulo osebno zelo motilo, ker so v takem stališču videli zavračanje vojske in njene vodilne vloge pri obrambi države. Ne le nestrinjanje s Popitom, ampak tudi stališče slovenskega državno-političnega vodstva glede zastopanosti slovenskih starešin v vojski je vojaški vrh ocenil za grožnjo »enotnosti oboroženih sil«, posebno JLA. Prevladovalo je mnenje, da bi uvedba nekaterih predlogov lahko vodila tudi k ustvarjanju »republiških vojsk«.⁷⁶

Odkrito nesoglasje med JLA in Slovenijo je izbruhnilo v začetku februarja 1988, ko je dnevnik Delo objavil članek o Mamulovem potovanju v Etiopijo, kjer se je v okviru vojaško-tehničnega sodelovanja med državama pogovarjal tudi o prodaji jugoslovanskega orožja.⁷⁷ Še bolj je Mamulo in vojaški vrh razburil uvodnik v tedniku Mladina z naslovom »Mamula go home«.⁷⁸ Predvsem ta članek, v katerem je bil jugoslovanski »obrambni minister« označen za trgovca z orožjem, je vojaškemu vrhu služil za »kronski dokaz«, da v Sloveniji vlada sovražen odnos do JLA. Potrditev za to prepričanje so našli, ker se na stališča, zapisana v članku, nista ostro odzvala slovenski politični vrh in tožilstvo. »Napadi na Mamulo« so vojski služili za politizacijo svojega odnosa do slovenske politike.

Neodzivnost slovenskega političnega vrha in slovenskega sodstva glede »zaščite« Mamule je tega spodbudila, da je začel ukrepati sam. O »kontrarevoluciji« v Sloveniji je vojaški vrh razpravljal 25. marca 1988. Po seji pa je Mamula v navzočnosti »obrambnega ministra« Veljka Kadrijevičeva ukazal generalu Svetozarju Višnjiću, komandantu 9. armade, ki je »pokrivala« Slovenijo, naj se pri slovenskem notranjem ministru Tomažu Ertlu pozanima, kakšni bi bili v Sloveniji odzivi na morebitne aretacije in kazenski pregon, ki bi ga sprožil vojaški tožilec proti piscem člankov o JLA v slovenskem časopisju. Višnjić je nato v pogovoru ponudil Ertlu tudi pomoč vojske pri dušitvi predvidenih nemirov, do katerih naj bi prišlo, kar je vojaški vrh pričakoval, po aretacijah. O namerah vojske in »ponujeni

75 ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost/Kučan, šk. 12.

76 Prav tam, Politička informacija za juli 1987. godine Predsedništvu CK SKJ.

77 Delo, 4. 2. 1988, str. 16, Avgust Pudgar : admiral sredi lakote.

78 Mladina, 12. 2. 1988, Mamula go home : uvodnik. Kdo je bil avtor uvodnika ni bilo kljub sodnemu procesu proti Mladini v zvezi s tem člankom nikoli uradno pojasnjeno.

pomoči« je Ertl obvestil predsednika predsedstva CK ZKJ Milana Kučana in slovenskega člana Predsedstva SFRJ Staneta Dolanca. Kučan je takšno dejavnost ocenil kot željo po ukrepih, značilnih za državni udar, in o tem spregovoril na seji zveznega partijskega predsedstva 29. marca 1988. S tem se je načrt vojaškega vrha, da bi v Sloveniji z aretacijami kritikov vojske izzvali demonstracije proti JLA, vojska pa bi nato pod pretvezo lastne zaščite lahko posredovala proti civilistom in hkrati dokazala, da slovenska oblast ne obvlada razmer in ji je zato treba »pomagati«, izjalovil. Ko pa je magnetogram njegove razprave prišel v slovensko javnost, je načrt vojaškega vrha postal javen in je razburkal politično dogajanje. Vojaški vrh pa je našel možnost, ki jo je načrtoval, z aretacijo treh novinarjev Mladine, med njimi tudi Janeza Janše, in pripadnika JLA Ivana Borštnerja, ki je novinarjem Mladine izročil kopijo zaupnega ukaza o poostitvi bojne pripravljenosti enot JLA v Sloveniji. Tega je v začetku 1988 izdal poveljnik 9. armade JLA v Ljubljani. Najdba kopije zaupnega dokumenta pri Janši je vojaškemu vrhu prišla prav, saj je lahko zahteval njegovo aretacijo in dočakal odziv slovenske javnosti, kot si je želel »po scenariju« s konca marca 1988. Ni pa se mogel odzvati tako, kot si je takrat zamislil, kajti vojska je ostala sama, brez podpore slovenskih oblasti in milice, ki je skrbela le za javni red, ko so ljudje pred vojaškim sodiščem v Ljubljani izražali svoje negodovanje.

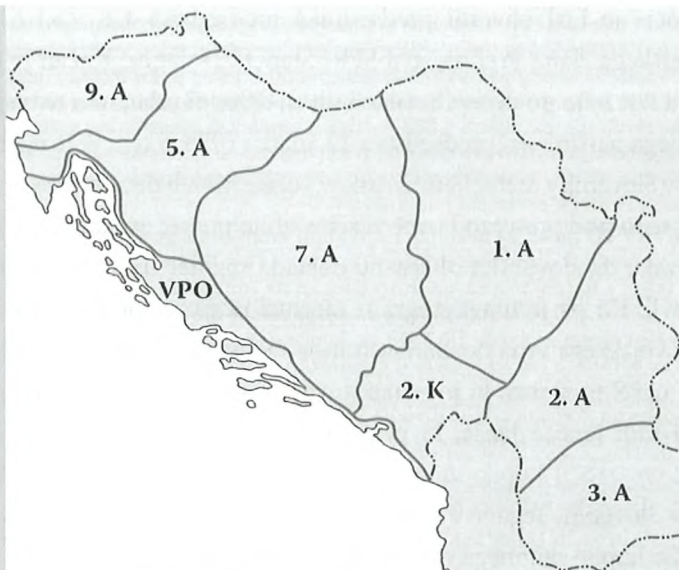
Že pred tem so v vojaškem vrhu iskali »izgovor« za odkrit nastop in so v drugi polovici leta 1986 in v začetku 1987 začeli tudi z operativnimi pripravami. Te so pripravljali v ožjem krogu pod vodstvom Mamule in s tem ni bilo seznanjeno »visoko vojaško telo«, ker naj bi bilo to »tvegano pred uro odločitve«. Takrat so tudi sklenili, da mora biti TO podrejena JLA.⁷⁹ Mamula je tako pripravil zasnovo tistega, kar je bilo uveljavljeno z reorganizacijo vojske v letu 1988 oziroma v začetku leta 1989, ko je reorganizacija zaživela. Prvi korak v tej smeri je bil preimenovanje generalštaba JLA v generalštab oboroženih sil, naslednji pa reorganizacija in sprememba obrambne doktrine z oblikovanjem t. i. bojišč.⁸⁰

Reorganizacijo je vojaški vrh izvedel iz političnih razlogov, predstavljal jo je kot vojaško strateško. Namesto dotedanjih armad, katerih operativnost se je dokaj skladala z republiškimi mejami, v primeru Slovenije povsem, saj je bila 9. armada nameščena v Sloveniji s komando v Ljubljani,⁸¹ se je vojaški vrh odločil za

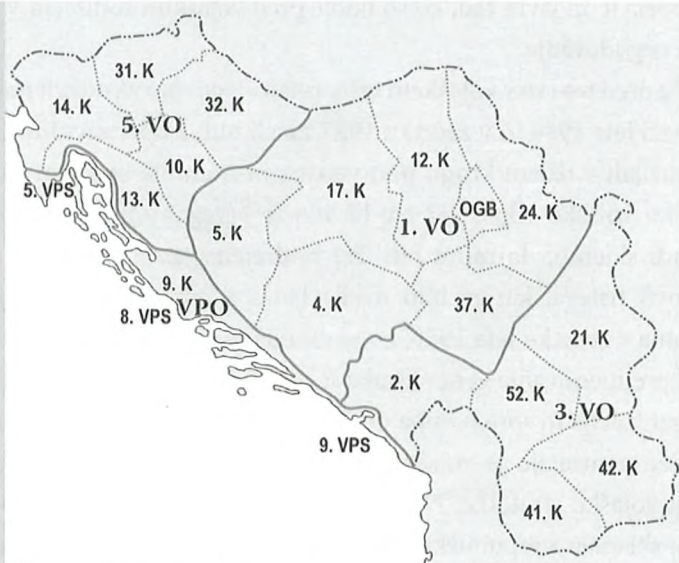
79 Mamula, Slučaj Jugoslavija, str. 88-89.

80 Vrtar, Nekaj vedenj o vlogi oboroženih sil Jugoslavije, str. 214.

81 Med vsemi šestimi armadami so bile le za 9. armado (številčenje ni bilo po vrsti!) »njene« meje izenačene z mejami republike, to je Slovenije. 9. armada je bila ustanovljena leta 1968. – Radaković, Besmislena YU ratovanja, str. 55-56.

Vojaška ozemelska razdelitev Jugoslavije do leta 1988 na Armade; 9. armada (poveljstvo v Ljubljani) je bila v okviru meja SR Slovenije.

Vojaška ozemelska razdelitev Jugoslavije od leta 1988 na Vojaška območja (stanje na dan 1. 1. 1991). Jugovzhodna meja 5. vojaškega območja (poveljstvo v Zagrebu) je bila zelo blizu črte, ki so jo v Srbiji začrtali kot mogoče ozemlje Velike Srbije (črta Virovitica –Karlobag).

bojišča. Ta so bila vojaško strateško oblikovana glede na predvidene glavne smeri napada agresorja od zunaj, dejansko pa je bil načrt pogojen notranjepolitično.

Razlog reorganizacije jugoslovanske vojske (oblikovalec te reorganizacije je bil v prvi vrsti Mamula) je bila tako TO. Želeli so najti najbolj opravičljivi način, kako »izničiti« TO, v kateri so videli zasnovo »nacionalnih« vojsk, ne da bi to vzbudilo preveč političnih ugovorov predvsem pri Slovencih, ki so svojo TO od vsega začetka vzeli resno. Mamula se je političnosti ukrepa zavedal in je povedal, da so v zvezi z reorganizacijo obstajala »odkrita sumničenja v naše namere in cilje« ter da je bila odločitev sprejeta z mnogimi lobiranjmi.⁸²

Vojaški vrh se je za reorganizacijo in spremembo strateškega koncepta obrambe države odločil, ker »frontalni« napad na zasnovo SLO in na TO kot bistveni del le-te ni bil politično primeren, saj bi preveč neposredno posegel v ustavo. Zvezni sekretar za ljudsko obrambo general Veljko Kadrijević je uvedbo bojišč in vojaških območij pojasnil kot »ublažitev negativnih vplivov zasnove oboroženih sil iz ustave 1974«. ⁸³ Vpeljava bojišč je namreč zmanjšala vlogo in pomen TO, kot je bila uzakonjena leta 1969 in je slonela na »nacionalnem«, republiškem načelu. Ta prvina TO se je namreč na »večnacionalnem« bojišču, ki je presegalo okvir posamezne republike, izgubila.

Z reorganizacijo so bile ukinjene armade. Te so zamenjala vojaška območja (»armijske oblasti«), ozemlje jugoslovanske države in tudi nebo, pa sta bila razdeljena na t. i. bojišča. Ozemlje bojišča, ki je vključevalo tudi Slovenijo, je predstavljalo 23 odstotkov ozemlja Jugoslavije, na njem pa je živelo 28 odstotkov jugoslovanskega prebivalstva.⁸⁴ Na vojaških območjih so bili oblika organizacije vojske korpusi. Jugoslavija je bila razdeljena na tri »kopenska« bojišča ter na morsko in zračno bojišče. Slovenija je spadala v 5. vojaško območje, ki je pokrivalo severozahodno bojišče s poveljstvom v Zagrebu in je imelo v sestavi pet korpusov, v katerih je bilo v mirnodobnih razmerah 45.000 mož, razvrščenih v 81 garnizonih. Peto armadno območje je razpolagalo s 1160 tanki in z oklepnimi bojnimi vozili, z več kot 3000 kosi topniškega orožja, 700.000 kosi različnega pehotnega orožja, na ozemlju, ki ga je pokrivalo, pa je bil nameščen 5. korpus vojnega letalstva z 200 bojnimi letali in s helikopterji, kar je bila tretjina bojnega potenciala jugoslovanskega vojnega letalstva.⁸⁵ Poveljnik je bil najprej general Martin Špegelj, ko se je ta upokojil, pa od leta 1989 general Konrad Kolšek. Na ozemlju Slovenije sta bila dva korpusa, 14. s poveljstvom v Ljubljani v vojašnici

82 Mamula, Slučaj Jugoslavija, str. 64.

83 Kadrijević, Moje viđenje raspada, str. 71–77.

84 Kolšek, Spomini, str. 60.

85 Prav tam, str. 62–63.

»4. julij« na Metelkovi ulici (poveljnik general Jovan Pavlov) in 31. s poveljstvom v Mariboru v vojašnici »Vojvode Mišiča« na Taboru (poveljnik general Mičo Delić), del ozemlja Slovenije na Primorskem z garnizijo v Ilirski Bistrici (motorizirana brigada) pa je spadal v pristojnost 13. korpusa s poveljstvom na Reki (poveljnik general Marijan Čad).⁸⁶ Pod poveljstvo 5. vojaškega območja je po reformi poveljevanja leta 1988 spadala tudi TO.

Reorganizacija oboroženih sil oziroma celotne doktrine obrambe leta 1988 je bila izraz centralističnega pogleda, ki je bil v vojski in njenem vrhu prevladujoč oziroma kar edini. Šlo je za »podržavljanje« in centralizacijo obrambnih zadev. To so sprejeli z nezadovoljstvom predvsem v Sloveniji, zaradi katere je bila reorganizacija v veliki meri uvedena in izvedena. Reorganizacija vojske je namreč spreminjala položaj TO in odpravljala »republiška« načela dotedanje organizacije vojaških oblasti. Slovensko politično vodstvo ji je zato nasprotovalo, prav tako pa tudi slovenski generali, ki so bili v vojaškem vrhu, vendar brez uspeha.⁸⁷ Za poveljnika TO Slovenije je bil 1988 imenovan general Ivan Hočevar, po narodnosti sicer Slovenec, po nacionalnem prepričanju pa Jugoslovan z unitarističnimi pogledi; dolžnost je prevzel 15. septembra 1988. Načelnik RŠ TO je postal general Drago Ožbolt. Ta je v odsotnosti poveljnika TO Republike Slovenije Hočevarja sprejel in podpisal ukaz GŠ OS SFRJ z dne 15. maja 1990, s katerim je bilo vsem poveljstvom TO naročeno, da predajo orožje in strelivo v varstvo JLA.⁸⁸ Oba sta bila formalno odstavljena z odlokom, ki ga je podpisal predsednik Predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan in je bil objavljen v Uradnem listu RS 5. oktobra 1990.⁸⁹

Takrat so se odnosi med JLA in TO v Sloveniji dokončno zaostri. Povod za to so bili amandmaji, ki jih je slovenska skupščina sprejela 28. septembra 1990, v katerih je bilo določeno, da TO ureja Republika Slovenija, da komandanta TO Slovenije imenuje in razrešuje Predsedstvo RS. V ustavnem zakonu za izvedbo ustavnih amandmajev pa je bilo uzakonjeno, da TO Slovenije vodi in ji poveljuje Predsedstvo RS neposredno in odloča o njeni uporabi v miru in izrednih razmerah, da je mogoč prenos določenih zadev vodenja s Predsedstva RS na republiškega sekretarja za ljudsko obrambo in da je RŠ TO organ v sestavi republiškega sekretariata za ljudsko obrambo, tj. »obrambnega ministrstva«, komandant oziroma načelnik RŠ TO RS pa je v miru in izrednih razmerah odgovoren Predsedstvu RS. Takšna

86 Pregled enot in ustanov JLA na območju Slovenije na dan 31. 12. 1990 v: Lovšin, Skrita vojna, str. 44–59.

87 Ivanič, Zvestoba, intervju s Potočarjem, str. 189.

88 Kranjc, Slovenska vojaška inteligenca, str. 400.

89 UL RS, 35-1796, 5. 10. 1990.

odločitev slovenske skupščine je izzvala negotovanje in tudi odziv vojaškega vrha in tudi jugoslovanskega državnega predsedstva, formalnega vrhovnega poveljnika jugoslovanskih oboroženih sil, saj se je s tem slovenska TO v »miru«, ko ni bilo agresije na državo od zunaj, izvila iz prijema vojske. Najbrž je vojaški vrh zmotilo tudi dejstvo, da je po ustavnem zakonu za izvedbo ustavnih amandmajev lahko predsedstvo preneslo določene zadeve vodenja TO RS na republiškega sekretarja za ljudsko obrambo,⁹⁰ ki je bil tedaj »stari« znanec vojske, Janez Janša. Vojaški in državni vrh, Predsedstvo SFRJ, sta sklenila to preprečiti z »golo silo« in sta ukazala zasedbo prostorov slovenskega štaba TO v Ljubljani. S tem je prišlo do končnega preloma med slovensko TO in JLA, ki je začela obravnavati slovensko TO kot »paravojaško« formacijo.

JLA PROTI TO

Odnosi med vrhom JLA in TO kot delom oboroženih sil jugoslovanske države so imeli dolgo zgodovino. Ta se je začela že ob oblikovanju nove obrambne doktrine konec šestdesetih let, spodbujene z vojaškim posegom večine članic Varšavske zveze v Češkoslovaški leta 1968. Takratnemu vojaškemu vrhu uvedba SLO (to je bila politična odločitev Tita in zato temu niso javno nasprotovali) ni bila povsem po godu. Vojska je namreč z ustanovitvijo TO izgubila svoj obrambni »monopol«, zato je bila TO vojaškemu vrhu od vsega začetka »trn v peti«.

Vse od vpeljave doktrine SLO in DS konec šestdesetih let je potekal nenehni »podtalni« boj med zagovorniki tega sistema in njegovimi kritiki iz vojaškega vrha. Doktrina SLO in DS je bila od vpeljave do njenega konca z razpadom jugoslovanske države na stalni preizkušnji. Razlogi nasprotovanja pa niso bili niti toliko vojaški, ampak so bili predvsem politični. Vojaškemu vrhu namreč ni šla v račun reforma jugoslovanske federacije, ko se je država še bolj »federalizirala« in so posamezni deli, republike in avtonomni pokrajini v okviru Srbije, kazali več izrazov samostojne državnosti. Predvsem so to videli v republiških teritorialnih obrambah, ki so bile politično vezane na republiška politična vodstva. Kot prepričani centralisti, ki so se spogledovali tudi z nacionalnim unitarizmom – ta se je v jugoslovanski vojski kazal v poveljevalnem jeziku in tudi v medsebojni »komunikaciji« med pripadniki vojske –, so videli v TO kot sestavnem delu oboroženih sil zasnovo republiških, »nacionalnih« vojsk.

90 UL RS, 35-1797, 5. 10. 1990.

Da vojaškemu vrhu ni bila po godu »konkurenčnost« TO, so pokazale spletke, ki so jih načrtovali prav v zvezi s slovensko TO in z nakupom oborožitve zanj, ko so kmalu po nastanku TO zakuhali dve aferi. V vojaškem vrhu so se namreč zavedali, da bi neposredni nastop proti zasnovi SLO in DS in proti TO pomenil nasprotovanje Titu, ki je zagovarjal to doktrino, zato so nastopili z obveščevalno spletko. Potekala je pod šifro Vrh. Z namenom ohraniti nadzor nad celotnim vojaško-obrambnim področjem so želeli pri Titu očrnuti slovensko partijsko in državno (republiško) vodstvo kot separatistično. Pri tem jim je kot dokaz služil nakup oborožitve za enote slovenske TO, ki jih je opravila Slovenija sama. Z obtožbo o nakupu orožja za slovensko TO mimo vedenja vojske so želeli pri Titu vzbuditi pomisleke glede »federalizacije« vojske, če ga že niso mogli prepričati, da je večanje ustavnih pravic republik napačna politika. Namen spletke je bil predvsem političen, obtožba glede oboroževanja slovenske TO z lahkim pehotnim orožjem, kupljenim v Franciji, pa je bilo sredstvo.

Zadeva slovenskega nakupa orožja pa s tem ni bila končana. Epilog je doživela štiri leta kasneje, po »padcu« predsednika slovenske vlade, »liberalca« Staneta Kavčiča. Zaradi ne povsem jasnih poslov glede financiranja nakupa orožja za slovensko TO, kar sta preiskovala SDV in preiskovalna komisija CK ZKS, slednja z namenom, da bi ugotovila neposredno krivdo Staneta Kavčiča pri nabavi orožja in financiranju te nabave, sta morala odstopiti poveljnik TO general Bojan Polak in politični komisar Albert Jakopič.⁹¹ Da bi prikazali, kako je slovensko politično in državno vodstvo oblikovalo republiško vojsko, so v Beogradu – v srbski centrali SDV in v nekaterih krogih iz vojaške obveščevalne službe – pripravili gradivo, sestavljeno iz delno ponarejenih poročil, ki naj bi jih napravil avstrijski vojaški ataše in v katerih naj bi poročal o prizadevanju vodstva Slovenije, da bi se osamosvojilo od Jugoslavije. To gradivo je dobilo ime Zelena knjiga, ker so bile platnice, med katere je bilo vstavljeno, zelene. Namen je bil skaliti odnose med vodstvom JLA in slovenskim vodstvom, zato so skušali prikazati konceptualne razlike glede strategije obrambe države med JLA in slovensko TO.⁹² Šlo je za politični namen spletke, s katerim si je želelo tudi vodstvo JLA zagotoviti vodilni in monopolni položaj v vojaško-obrambnem sistemu jugoslovanske države.

91 ARS, AS 1589, šk. 203, a. e. 466, Pismo štaba za splošni ljudski odpor SRS Josipu Brozu - Titu, 15. 8. 1969 : Odgovor na pitanja koja je Glavni štab NO SR Slovenije postavio u pismu dostavljenom predsedniku republike dana 18. avgusta 1969. godine; Repe, »Liberalizem«, str. 860–866; Munda, Beograjska spletko, str. 28–33, 44, 73–76.

92 Na Zeleno knjigo in njeno »vsebinsko« oziroma »dokaze«, ki naj bi jih prinašala glede slovenskega »separatizma«, so bila namigovanja tudi na seji Predsedstva CK ZKS 29. 3. 1988, na kateri je Milan Kučan razkril namere vrha jugoslovanske vojske v Sloveniji. Kučan je v razpravi opozoril, da ni korektno kot argument uporabljati Zeleno knjigo, za katero je ugotovljeno, da je obveščevalni konstrukt, napravljen iz notranjepolitičnih, protislovenskih razlogov. – ARS, AS 1589, šk. 1350, 72. sednica P CK SKJ, 29. 3. 1988.

Slovenska TO je motila jugoslovanski vojaški vrh tudi zaradi organiziranosti in uspešnosti. Ta se je pokazala leta 1971 na velikih manevrih, ki so septembra potekali na območju Hrvaške in delno Slovenije pod imenom Svoboda '71. Na njih so enote slovenske TO igrale napadalca in pod poveljevanjem generala Staneta Potočarja so prodrle skozi obrambne položaje branilcev, tj. enot jugoslovanske vojske. To je pokazalo vojaško učinkovitost TO.

Do zgodnjih osemdesetih let je postala slovenska TO velik, v sebi zaključen vojaški organizem in je imela 86.000 pripadnikov,⁹³ kar je pomenilo da se je njihovo število od nastanka leta 1969, ko jih je bilo 31.284,⁹⁴ domala potrojilo. Že takrat, leta 1983, se je v jugoslovanskem vojaškem vrhu pojavila pobuda za razpustitev TO kot posebnega dela jugoslovanskih oboroženih sil. Generali iz Beograda so v slovenski TO nenehno iskali nekaj, kar bi jim služilo za dokaz o slabostih TO glede njenih obrambnih sposobnosti oziroma usposobljenosti.

Ker si na tak način niso uspeli podrediti slovensko TO, se je vojaški vrh odločil za bolj korenit rez. Za reorganizacijo JLA in obrambne doktrine. Pri tem so TO enostavno vključili v sestav JLA oziroma Oboroženih sil SFRJ, kot je bilo skupno ime za JLA in TO in kar je bila ustavna kategorija. Teritorialna obramba v Sloveniji je z reorganizacijo JLA in nastankom bojišč in preimenovanjem GŠ JLA v GŠ OS, to ni bilo zgolj preimenovanje, saj je imelo globlji pomen in posledice, postala dejansko del JLA. Eden prvih ukrepov te spremembe je bila kadrovska prilagoditev oziroma podreditev TO. Vojaški vrh je imenoval v štabe TO v Sloveniji svoje ljudi. Vse z namenom, da je bil vrh slovenske TO, od komandanta in načelnika štaba navzdol, povsem podrejen GŠ OS. Novi častniki TO so bili aktivni častniki JLA, tudi Slovenci, ki pa so bili v prvi vrsti predvsem »jugoslovanarji«. To je bil dokajšnji poseg v »avtonomijo« TO, katere poveljniki so bili od vsega njenega začetka Slovenci, sicer častniki JLA, prvi iz vrst poveljnikov slovenskih partizanov, vendar z jasno oblikovanim odnosom do »Beograda«.⁹⁵ Bili so slovensko opredeljeni, kar za generala Hočevarja ni bilo mogoče trditi. V začetku leta 1990 je bilo tako v slovenski TO zaposlenih 45 častnikov JLA.⁹⁶ Enote slovenske TO – brigade so bile izenačene s partizanskimi brigadami JLA, kar je pomenilo, da bi jih po sklepu JLA oziroma GŠ OS ali poveljstva vojaškega

93 Zorc, TO v letih njene dozorelosti, str. 49–51.

94 Kladnik, 40 let TO, str. 9.

95 Poveljniki TO SRS/RS so bili generali: Bojan Polak-Stjenka (1968-73), Rudolf Hribnik-Svarun (1974-77), Branko Jerkič (1977-80), Mihael Petrič (1980-83), Radislav Klanjšček (1983-84), Edvard Pavčič (1985-88), Ivan Hočevar (1988-90).

96 Mikulič, Uporniki z razlogom, str. 32.

območja lahko uporabili izven republike.⁹⁷ TO je tako izgubila »nacionalno« noto. V času od reorganizacije jugoslovanskih oboroženih sil se je zmanjšalo tudi število pripadnikov TO za okoli 14.000, na 68.622 pripadnikov. Zmanjšanje je bilo utemeljeno s tem, da se bo na ta način doseglo »predpisano« razmerje med prebivalstvom Slovenije in pripadniki TO v Sloveniji, ki je bilo določeno na 3,4 odstotke.⁹⁸

TO v Sloveniji je bila tako »osiromašena« kadrovsko, pa tudi glede oborožitve. Bila je brez težke oborožitve, topovi so bili pod nadzorom JLA in skladiščeni v skladiščih JLA. Vojska je sicer slovenski TO v času bolezni Tita, spomladi leta 1980 »zaupala« šest tankov T 55, ki pa niso bili vozni, z namenom, da jih teritorialci vkopljejo ob vzletno-pristajalni stezi brniškega letališča, ker so se v vojaškem vrhu bali možnosti zračnega desanta na letališče.⁹⁹ Lahka oborožitev TO pa je bila dokaj zastarela in je izvirala iz presežkov JLA. Je pa imela slovenska TO glede na predvideno oborožitev »viške« v številu pušk, puškomitraljezov, brzostrelk. TO je imela za skladiščenje svoje oborožitve na voljo 20.000 m² skladiščnega prostora, pri čemer je bila večina, dve tretjini v kompleksih JLA, petino so hranile delovne organizacije, desetino na sedežih štabov TO, en odstotek pa pri milici.¹⁰⁰

Teritorialno obrambo Slovenije je vodil Republiški štab, na čelu katerega sta bila komandant in načelnik štaba, podrejen do reorganizacije JLA leta 1988 vrhovnemu poveljniku, predsedniku Predsedstva SFRJ, nato pa novoustanovljenim »strateškim poveljstvom vojaških območij«. Nižji štabi so bili pokrajinski, bilo jih je 13, občinski, ki so vodili »občinske enote« TO. V strukturo slovenske TO je spadala tudi 27. zaščitna brigada. Ti organi oziroma poveljstva so imeli delno poklicno kadrovsko sestavo aktivnih ali rezervnih častnikov. Štabi so vodili vojaške enote, brigade in manjše enote t. i. prostorske strukture TO, katere so sestavljali vpoklicani vojaški obvezniki. Število teh, ki so dejansko predstavljali slovensko TO, je bilo v začetku osemdesetih let okoli 85.000, nato pa je sredi desetletja padlo na 65.000. Enote TO so bile prilagojene bojevanju v razmerah, kakršne so predvidevali, da bi bile v primeru tuje zasedbe. Enote so ustanovljale, oskrbovale in vodile republika, občine in delovne organizacije oziroma podjetja. Poveljevanje, pouk in urjenje so potekali v slovenščini. Bolj kot to je vojaški vrh od vsega začetka motila povezanost slovenske politike in

97 Bolfek, TO 1968-1990, str. 209.

98 Prav tam, str. 197.

99 Slapar, Razvoj TO, str. 106.

100 Bolfek, TO 1968-1990, str. 200; ARS, AS 1589, t. e. 989, Stanje in razvoj TO SRS v obdobju 1986 do 1990.

TO, kajti slovenski politiki in slovenskim politikom beograjski generali niso preveč zaupali. Zdeli so se jim preveč liberalni, zlasti glede decentralizacije, pa tudi preveč slovenski. Povezanost politike in TO so želeli z reorganizacijo in podreditvijo TO vojski preprečiti.

Glede na podrejenost slovenske TO Beogradu oziroma Zagrebu, kjer je bila komanda 5. vojaškega območja, kateremu je bila slovenska TO neposredno podrejena, je slovensko državno-politično vodstvo želelo z reorganizacijo TO v Sloveniji dobiti nekaj vloge pri vodenju TO. V začetku februarja 1990 je tako Svet Predsedstva SR Slovenije za ljudsko obrambo predlagal slovenskemu predsedstvu (vodil ga je še Janez Stanovnik), da naj bo TO v Sloveniji organizirana namesto v trinajstih pokrajinah v sedmih.¹⁰¹ Predsedstvo je RŠ TO naložilo, da naj do konca leta izvede reorganizacijo, do česar pa ni prišlo; general Hočevar je s tem odlašal. Do reorganizacije je tako prišlo pod novim poveljnikom TO Slovenije, ki ga je imenovalo Predsedstvo RS 28. septembra 1990. Novi poveljnik slovenske TO major Janez Slapar je imenoval sedem novih poveljnikov PŠ TO oziroma vršilcev dolžnosti TO pokrajin: za ljubljansko Miho Butaro, za gorenjsko Petra Zupana, za dolensko Albina Gutmana, za južnoprimorsko Franca Anderliča, za severnoprimorsko Bogdana Beltrama, za vzhodnoštajersko Vladimirja Miloševića, za zahodnoštajersko Viktorja Kranjca.¹⁰² Slovenska TO se je tako vrnila v slovenske roke in postala še večji in bolj oster trn v peti jugoslovanskega vrha.

Nestrinjanje z doktrino SLO in DS in z njeno organizacijsko vojaško obliko TO so v vojaškem vrhu utemeljevali s tem, da je sistem SLO preobsežen in zapleten. Vzporednost organizacije JLA in TO naj ne bi zagotavljala enotnega poveljevanja. Predvsem pa naj bi bil ta sistem predrag in neučinkovit v primerjavi s sodobnimi, moderno oboroženimi in gibljivimi ter enotno vodenimi vojskami. Želeli so vrnitev v enotne, centralistično organizirane in vodene oborožene sile.¹⁰³ To jim je uspelo leta 1988, ko je bila vpeljana nova organiziranost jugoslovanskih obrambnih sil, vojske in TO. Pri tem so slednjo preprosto vključili v okvir vojske, da so imeli nad njo nadzor, za njeno vodstvo postavili častnike JLA, maja 1990 pa so jo tudi razorožili s tem, da so zahtevali prenos orožja TO iz njenih skladišč v skladišča JLA.

V začetku leta 1990 sta ZSLO in GŠ OS SFRJ izdala delovno gradivo Doktrina Teritorialne odbrane oružanih snaga, s katerim je bila na novo opredeljena TO.

101 ARS, AS 1589, t. e. 989, Predlog nove organizacije pokrajin, vojaška analiza predloga.

102 Delo, 5. 10. 1990, str. 2, Novi komandanti pokrajinskih TO.

103 Vrtar, Nekaj vedenj o vlogi oboroženih sil Jugoslavije, str. 209.

Z novo doktrino je bila po mnenju pripravljalcev zagotovljena enotnost stališč o organiziranju, opremljanju, pripravi in uporabi sil TO (str. 6). Tudi v miru naj bi TO vodilo »obrambno ministrstvo«, na katerega naj bi Predsedstvo SFRJ kot formalni vrhovni poveljnik preneslo ustrezna pooblastila. Šlo je sicer za »začasni« dokument, kajti predvideno je bilo, da bo po preveritvi v praksi »na taktični in operativni ravni« začel veljati konec leta 1992. Ta »taktična in operativna raven« pa se je začela preverjati v praksi v Sloveniji, ko je v začetku oktobra 1990 predsedstvo Jugoslavije preneslo na vojaške organe, konkretno na poveljstvo 5. armadnega območja v Zagrebu, vodenje slovenske TO. Ker je bil s slovenske strani v skladu z amandmaji k slovenski ustavi, sprejetimi konec septembra 1990, imenovan nov poveljnik slovenske TO, Janez Slapar, je sledil »vpad« jugoslovanske vojske v prostore štaba TO Republike Slovenije.

Da je imela jugoslovanska vojska namen izničiti TO kot posebni del oboroženih sil jugoslovanske države, se je pokazalo že z reorganizacijo obrambe leta 1988, ko so bila uvedena bojišča in vojaška območja kot strateška razporeditev oboroženih sil SFRJ na bojiščih, kar je pomenilo, da so bile v njihov okvir vpete tudi enote TO. Naslednji večji korak v smeri izničevanja TO kot vojaške formacije je bil ukaz, ki ga je izdal RŠ TO SR Slovenije podrejenim občinskim štabom 24. januarja 1990 (dokument št. SZ 16/4-90)¹⁰⁴ z zahtevo, da izdelajo natančen pregled orožja, streliva in minsko-eksplozivnih sredstev, ki so jih štabi TO hranili zunaj skladišč JLA. S tem ukazom, izdal ga je sicer slovenski štab TO, a je bil oblikovan po ukazu vrha JLA, so bili temu dani podatki o tem, nad katero oborožitvijo slovenske TO nima vojska neposrednega nadzora. Z ukazom z dne 15. maja 1990 o hranjenju oborožitve in streliva TO, ki ga je izdal GŠ OS, je bilo za vojaška sredstva TO odrejeno, da se morajo hraniti v objektih JLA. S tem je vojska želela razorožiti predvsem slovensko TO, čeprav je bil ukaz dan vsem štabom TO po republikah, ti pa so bili že tako in tako oblikovani v skladu z željami GŠ OS. Dva dni kasneje je ta ukaz potrdil formalni vrhovni poveljnik jugoslovanskih oboroženih sil, Predsedstvo SFRJ, ki je na dan izdaje ukaza dobilo novega predsedujočega, dr. Borisava Jovića iz Srbije, navdušenega privrženca nacionalistične politike Slobodana Miloševića in izvrševalca njegovih navodil. Ta je namen teh ukrepov – pri čemer je posebej poudaril, da je šlo za odvzem orožja in streliva v Sloveniji in Hrvaški – pojasnil z besedami, da »ne bomo dovolili, da orožje zlorabijo v možnih spopadih ali za nasilno odcepitev.

104 Mikulič, Uporniki z razlogom, str. 17–18.

Praktično smo jih razorožili. Formalno je to storil načelnik generalštaba, toda dejansko po našem nalogu. Slovenci in Hrvati so se ostro odzvali, vendar ne morejo nič.« Ko je zaradi tega pri Joviću protestiral predsednik slovenskega predsedstva Milan Kučan (ki o tem sploh ni bil obveščen, saj mu poveljnik TO ali načelnik RŠ TO nista niti povedala, kakšen ukaz je izdal vrh vojske in da sta ga kot vojaka poslušno sprejela), je Jović zanikal, da ve za ukrep, čeprav je dan pred tem v svoj dnevnik zapisal, da je odvzem orožja po »našem nalogu«. Očitno je šlo za »nalog« srbskega vodstva, natančneje Miloševića. Predsedstvo namreč o ukazu generalštaba oziroma njegovega načelnika, generala Blagoja Adžića, ni bilo obveščeno, češ da gre za »redno, tekočo dejavnost v oboroženih silah, takšnih aktivnosti in tudi drugih bolj zapletenih imamo desetine, stotine in kam bi prišli, če bi vas o vsem tem obveščali«, kot je to pojasnil Adžić.¹⁰⁵ Jović, ki je očitno vedel za ukaz vojske, medtem ko je o tem slovenski predstavnik v predsedstvu Janez Drnovšek zvedel šele, ko je odzemanje orožja že potekalo, je Kučanu povedal, da je za to slišal po radiu, in ga odpravil z: »Ne vem, za kaj gre.« Jovića sta nato obiskala Drnovšek in Kučan, ki je zahteval, da mu pokaže ukaz generalštaba, pojasnilo, ki pa ga je dal glede odvzema orožja TO »obrambni minister« general Kadijević (bil je navzoč), pa je ocenil za nezadostno ter zahteval, da se orožje vrne in da se zamenja poveljnik TO v Sloveniji.¹⁰⁶ Nobena od Kučanovih zahtev ni bila izpolnjena, kajti Predsedstvo SFRJ in vojaški vrh sta kazala svojo moč in se nista ozirala na slovenske zahteve, zlasti zato ker se je z volitvami v Sloveniji zamenjala oblast, za katero so sodili, da je separatistična, in ker so menili, da Demos pripravlja organizacijo lastnega programa oborožitve.¹⁰⁷

Poveljnika TO za Slovenijo generala Hočevarja, ki je deloval po smernicah in navodilih vojaškega vrha, pri čemer je slovensko državno vodstvo skoraj povsem ignoriral, so zamenjali v začetku oktobra, potem ko je slovenska skupščina konec septembra 1990 sprejela amandmaje k Ustavi Republike Slovenije, s katerimi so odpravili veljavnost zvezne zakonodaje, ki je bila v nasprotju s slovensko ustavo. Med njimi je bil tudi amandma o tem, da je slovenska TO izključno v pristojnosti Republike Slovenije. Zahteva slovenskega predsedstva, da se zamenja Hočevar, je bila sicer dana Predsedstvu SFRJ že v začetku julija,¹⁰⁸ a je bila zavrnjena, zato je slovensko predsedstvo predlagalo slovenski skupščini takšno dopolnitev ustave, da bi lahko poveljnika TO v Sloveniji imenovalo samo. Še istega dne, ko je

105 Drnovšek, *Moja resnica*, str. 197.

106 Jović, *Zadnji dnevi SFRJ*, str. 144–145.

107 Prav tam, str. 139–140.

108 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*, 2, dok. 82, str. 313.

 SOCIALISTIČNA REPUBLIKA SLOVENIJA
 REPUBLIŠKI ŠTAB
 ZA TERITORIALNO OBRAMBO

Št. SZ. 625/1-90

Ljubljana, dne 15. 05. 1990

SOCIALISTIČNA
 POKRAJINSKA57- 2.74/1-90
 Dne 15. 05. 90Hranjenje oborožitve
 in streliva TO - ukazVSEM PŠTO, MŠTO LJUBLJANA
 IN 30. RSKTO

Na podlagi Ukaza ZSLO GŠ OS strogo zaupno št. 19-1 od 14.05. 1990 in skladno z zastavljenimi nalogami, ki jih je zvezni sekretar za LO postavil na Vojnem svetu dne 27.04.1990 zaradi zanesljivega čuvanja oborožitve in streliva TO

U K A Z U J E M :

1. Predati na čuvanje orožje, strelivo in MES TO, ki je izven objektov JLA v objekte JLA. Pri realizaciji te naloge ugotoviti točno število, vrsto in količino orožja, streliva in MES, ki se morajo dati na čuvanje v objekte JLA in skladišča TO, ki so v objektih JLA. Pri pomanjkanju skladiščnega prostora v objektu JLA koristiti tudi druge prostore v kasarnah.
2. Izvzem orožja in streliva za usposabljanje se izvaja po navodilih in odobritvi 5. VO na zahtevo štaba (enote) TO preko RŠTO, ki mora biti najmanj 10 dni pred vajo.
3. Ta ukaz se nanaša tudi na strelivo 7,9 mm in 7,62 mm zagotovljeno za šole, ter oborožitev in strelivo enot za zveze DPS, ki je v naših skladiščih.
4. Celotne količine oborožitve, streliva in MES, ki se nahajajo na železnici, RTV, elektrogospodarstvu, letališčih, pošti in v drugih sistemih se povlečejo v skladišča TO oziroma JLA.

posebej zastra-

načrtom predaje.

inam stalne sest-
ti in vskladišči-ravnajte po uka-
ost naloge.

do 24.00 ure

 K O M A N D A N T
 TERITORIALNE OBRAMBE
 REPUBLIKE SLOVENIJE
 generalpodpolkovnik
 Ivan Hočevar
Ivan Hočevar

Ukaz o odvzemu orožja TO z dne 15. 5. 1990

skupščina sprejela amandmaje – v enem od teh je bilo določeno, da »predsedstvo Republike Slovenije imenuje in razrešuje komandanta Teritorialne obrambe Slovenije«¹⁰⁹ –, je Predsedstvo RS imenovalo za vršilca dolžnosti načelnika RŠ TO majorja Janeza Slaparja.

*Ivan Hočevar (1933),
generalpodpolkovnik letalstva,
poveljnik TO Slovenije 1988-1990*

*Drago Ožbolt (1931-1994),
generalmajor, načelnik RŠ
TO 1988-1990*

To in pa dejstvo, da je z amandmajem Republika Slovenije sprejela urejanje TO, je vzbudilo v vojski odziv. Najprej v neformalnem telesu, generalštabu v senci, v katerem so bili srbski, odločno promiloševičevski nekdanji visoki oficirji, npr. nekdanji šef generalštaba general Mirković. Ta je, čeprav upokojenec, v imenu vojaškega vrha sporočil, da vojska ne bo dovolila razpada Jugoslavije. Zvezno predsedstvo je 2. oktobra zato sklenilo, da bo vodenje slovenske TO preneseno na poveljstvo 5. vojaškega območja, za uresničitev tega sklepa pa bosta poskrbela zvezno »obrambno ministrstvo« in JLA. Ta je tako proti zamenjavi poveljnika slovenske TO nastopila s silo. V noči s 4. na 5. oktober 1990 je 16 pripadnikov vojaške milice iz vojašnice v Šentvidu zasedlo prostore štaba slovenske TO, katerega vodenje je ta dan dokončno prevzel iz rok generala Hočevarja rezervni major Slapar.

Formalno odločitev, da v Ljubljani nastopi vojska in da poveljevanje nad TO prevzame zvezni sekretariat za ljudsko obrambo, je sprejel vrhovni poveljnik, Predsedstvo SFRJ, 2. oktobra. Proti takšni odločitvi je bil predsednik jugoslovanske vlade Ante Marković, kar je pri predsedniku Predsedstva SFRJ Joviću izzvalo

109 UL RS, 35-1790, 5. 10. 1990.

Pripadniki JLA odganjajo iz zasedenih prostorov RŠTO na Prežihovi ulici v središču Ljubljane znanega slovenskega morjeplovca Jureta Šterka, ki je odločno protestiral proti njihovemu početju (5. 10. 1990).

nemalo hude krvi. Jović je Markoviću povedal, da si koplje grob, in je razmišljal celo o vprašanju zaupnice vladi. Ko sta Jović in general Kadijević razpravljala, kako pripraviti Markovića, da bo pristal, da »ministrstvo za obrambo« prevzame poveljstvo nad slovensko TO, je Kadijević mimogrede povedal, »da je treba 'odstraniti' samo sto ljudi in da bo vse v redu. Vojska pripravlja takšne načrte, če bo potrebno.«¹¹⁰ Vsekakor je bila zadeva glede slovenske TO in njenega novega vodstva vroča tudi v državnem in vojaškem vrhu v Beogradu.

Zaradi zamenjave »projeleajevskega« vodstva slovenske TO in posledično vojaške zasedbe štaba slovenske TO je nastala napetost med slovenskimi oblastmi in vojsko. Prebivalstvo je ta poteza vojske ogorčila in ljudje so se začeli zbirati pred stavbo na Prežihovi ulici v bližini »obrambnega« in tudi »notranjega ministrstva«, v kateri je imel prostore štab slovenske TO. Obstajala je nevarnost konflikta ali celo spopada. Vojska je bila jezna, pa tudi prestrašena in za primer nemirov v Ljubljani naj bi bili na Vrhniki, kjer je bila oklepna brigada, prižgani motorji tankov. Po mnenju slovenskega »obrambnega ministra« Janše in »ministra za notranje zadeve« Bavčarja je bila slovenska stran za konflikt slabo pripravljena, zato je bila sprejeta odločitev za umiritev razmer.¹¹¹

110 Jović, Zadnji dnevi SFRJ, str. 197.

111 Lovšin, Skrita vojna, str. 76; Janša, Premiki, str. 76–77.

Vojsko – štab TO je zasedla enota vojaške policije v popolni vojni opremi, z neprebojnimi jopiči – so nadzorovali »specialci« milice, ki jih je vodil Vinko Beznik. Ti so zasedli strehe okoliških hiš in vojake držali »na muhi«. »Specialci« milice so dobili ukaz, da »v primeru, da se sproži strel z njihove strani, posredujejo naši ostrostrelci. Da zavarujejo ljudi.« Če bi prišlo do streljanja s strani vojske, so dobili ukaz, naj jih uničijo.¹¹² Do tega ni prišlo, razmere pa so se navzven umirile. Prostori dotedanjega štaba TO so ostali v rokah vojske, Slaparjev štab TO pa je začel delovati v prostorih »obrambnega ministrstva« in vzpostavljati novo TO.

Takrat se je slovenska milica dejansko prvič neposredno »prek puškine cevi« soočila z jugoslovansko vojsko. Do odkrite sovražnosti sicer ni prišlo, so pa predvsem pri oficirjih (častnikih) JLA rasle zamere do slovenske politike, o čemer je poročal eden od obveščevalcev obveščevalnega oddelka slovenskega obrambnega ministrstva, ki je deloval v JLA.¹¹³

Z imenovanjem novega vodstva slovenske TO je ta vojaška organizacija postala slovenska in tudi javna. To je bil začetek delovanja nove, povsem slovenske TO, ki ni bila več vezana na JLA, pa tudi trenutek »legaliziranja« slovenske milice, zlasti tistega njenega dela, ki je bil vpet v MSNZ. Milica je ob svoji običajni dejavnosti začela s sistematičnimi pripravami na morebitni spopad z vojsko.

Medtem ko je bila zaradi politike, kakršno je vodila vojska ob podpori ali celo po navodilih srbskega vodstva, slovenska TO v težkem položaju, saj je bila formalno podrejena vojaškemu poveljstvu 5. vojaškega območja (pri čemer sta bila na čelu slovenske TO sicer generala Slovenca, ki pa sta odločitve vojske popolnoma sprejemala in jih izvajala, kar se je pokazalo ob odvzema orožja slovenske TO sredi maja 1990), pa je slovenska milica že doživela preizkušnjo svoje pripravljenosti.

SLOVENSKA MILICA V OBRAMBI SLOVENSKE SUVERENOSTI

Jugoslovanska vojska je leta 1990, zlasti od zamenjave oblasti v Sloveniji po volitvah, večkrat na različne načine kršila slovensko suverenost, kakršna je bila dosežena z jugoslovansko ustavno ureditvijo. V tem času se je vojska v svojih političnih pogledih že povsem zblížala s srbsko nacionalistično politiko, ki jo je uporabljala za dosego svojih ciljev. V Sloveniji sta stali srbskemu nacionalizmu

112 Intervju Beznik, 30. 3. 2009.

113 Lovšin, *Skrita vojna*, str. 77.

in vojaškimi centralističnim pogledom nasproti slovenska oblast, pa tudi milica kot varuh ne le javnega reda in miru, ampak tudi slovenske državnosti.

S srbsko nacionalistično politiko se je slovenska milica soočila že prej. Slovenski miličniki so bili na Kosovu od leta 1981, ko so Albanci jasno pokazali svoje zahteve po drugačnem položaju v jugoslovanski državi, navzoči v okviru Združenih odredov milice, ki so jih sestavljali pripadniki vseh republiških milic. V devetih letih je bilo napotenih v Združeni odred milice Zveznega sekretariata za notranje zadeve iz Slovenije okoli 2000 miličnikov iz vrst PEM. Ko niso več želeli služiti le srbski strani, ki je odnos do tamkajšnjega večinskega prebivalstva zaostrovala in izvajala nad njimi nasilje, in je tudi slovenska javnost – ta je bila večinsko na strani Albancev – zahtevala, da naj slovenski miličniki v teh enotah ne sodelujejo več, je slovenska oblast konec januarja 1990 preklicala sodelovanje slovenskih miličnikov na Kosovu; 5. februarja se je od tam vrnila zadnja enota. Leto dni pred tem slovenski miličniki niso želeli sodelovati v akciji srbske, kosovske in vojvodinske milice proti rudarjem rudnika Stari trg pri Trepči, ki so se iz protesta proti ravnanju srbskih oblasti odločili za gladovno stavko v rudniških rovih. Poveljnik slovenske enote ni dovolil, da gredo slovenski miličniki v rudnik, pri čemer je izpolnjeval ukaz slovenskega »notranjega ministra« Tomaža Ertla.¹¹⁴ Po tem dogodku je marca 1989 slovenska milica svoje število miličnikov v zveznem odredu milice zmanjšala za polovico. Nasploh je v praksi veljalo, da je moral poveljnik slovenske enote milice na Kosovu dobiti v primeru, če je bil predvideni poseg milice v nasprotju s slovensko zakonodajo, odobritev vodstva slovenske milice oziroma slovenskega »notranjega ministra«. Slovenski miličniki, ki so bili poslani na Kosovo, so imeli nasploh napotke vodstva slovenske milice, da se morajo izogibati uporabi prisilnih sredstev in nepotrebnim žrtvam, kar pa so srbske oblasti razumele kot bojkot.¹¹⁵

Do nesoglasij med vojsko in slovensko milico, ko je slednja »branila« slovensko ozemlje, je prišlo tudi v zvezi z mejnim pasom. Spomladi 1990 je namreč vojska želela prek »zvezne vlade« in jugoslovanske skupščine doseči razširitev pasu ob meji, v katerem je bilo gibanje strogo omejeno, s 100 metrov na kar en kilometer, v izrednih razmerah pa celo do 5 ali 10 kilometrov.¹¹⁶ S tem bi vojska dejansko prevzela nadzor nad mejo, ki je bila od sredine šestdesetih let vedno bolj v pristojnosti milice, zlasti nadzor prometa čez mejne prehode. Vojska naj ne bi, če bi uveljavila svoj predlog o razširitvi mejnega pasu, imela namreč možnosti varovati le meje,

114 Bukovnik, Sever, str. 32.

115 Leopold Jesenek, poveljnik slovenske milice v letih 1980–1990. V: Ob 10. obletnici akcije Sever, str. 8.

116 Branko Celar, Državna meja –pomemben atribut državnosti. V: Ob 10. obletnici osamosvojitve, str. 9–11.

ampak nadzirati celoten pas v globino enega kilometra ob meji z Italijo, Avstrijo in Madžarsko. V tem pasu bi lahko legitimirala ljudi po svoji volji in merilih. V praksi bi to pomenilo, da bi npr. območje Nove Gorice obvladovala vojska. Slovenska milica je takšni obliki »zasedbe« slovenskega ozemlja nasprotovala in zahtevala ukinitve mejnega pasu po vzoru sosednjih držav (leta 1989 je obmejni pas ukinila tudi Madžarska), kjer je bil dostop do državne meje prost in ga ni nadzorovala vojska. Vojska in tudi zvezno notranje ministrstvo, ki je zamislil vojske o razširitvi mejnega pasu podpiralo, očitno nista zaupala slovenski milici, da je ta sposobna varovati državno mejo. Poleg tega pa je vojska želela dobiti zakonsko podlago, da bi zaprla mejo in Slovenijo ločila od sosednjih držav. Predlog vojske je bil zaradi vztrajnosti slovenske strani, tudi javnosti – kajti to je bil čas volilne kampanje in so se zato v tem okviru odzvale posamezne politične stranke – umaknjen iz postopka zvezne skupščine. Pri tem je bila vloga slovenske milice, tistih ki so bili odgovorni za mejne zadeve in so s strokovnimi argumenti spodbijali namere vojske, pomembna.

Slovenska milica se je v tem času že pripravljala na svojo vlogo pri varovanju slovenskih meja, pri čemer so predvideli tudi varovanje meje s Hrvaško. To je bila posledica okoliščin, ki so ob pripravah milice na »miting resnice« od nje zahtevale, da se je posvetila tudi vprašanju meje s Hrvaško, ki je bila tedaj le administrativna. Pripravili so računalniško simulacijo vzpostavitve meje s Hrvaško, ki naj bi jo varovalo več kot 600 miličnikov. Julija 1990 pa je republiški sekretar za notranje zadeve Igor Bavčar imenoval delovno skupino (vodil jo je pomočnik načelnika milice Tomaž Čas) za pripravo projekta zavarovanja državne meje Republike Slovenije, tudi meje s Hrvaško.¹¹⁷

Slovenska milica pa se je povsem praktično soočila z obrambo »južne meje« proti Hrvaški 1. decembra 1989 v zvezi z napovedanim srbskim nacionalističnim zborovanjem. Do »mitinga resnice«, kot so ga imenovali organizatorji (formalno je bilo to združenje za vrnitev Srbov in Črnogorcev na Kosovo in Metohijo, imenovano Božur, ki je hotelo Slovincem predstaviti svojo resnico o Kosovu in o srbskih pogledih na jugoslovansko državo), pa ni prišlo, kajti slovenska politika se je odločila, da takšnega zborovanja v Ljubljani ne bo dovolila. Takrat so se slovenski miličniki nameravali soočiti s srbskimi protestniki. Predsedstvo SR Slovenije je izrazilo prepričanje, »da je treba preprečiti vsako nasilno dejanje in večjo koncentracijo pohodnikov, pa tudi zato da se uresniči proklamirana

117 Čas, Vloga in dejavnost slovenske milice, str. 33.

suverenost republike Slovenije in s tem zavaruje tudi ustavna ureditev Slovenije in Jugoslavije«. ¹¹⁸ Republiški sekretar za notranje zadeve Tomaž Ertl je po sklepu »vlade« na temelju 12. člena zakona o notranjih zadevah (ta je govoril o tem, da ob oceni ali ugotovitvi Predsedstva Republike Slovenije, »da so nastale izredne razmere, zaradi katerih so ogroženi interesi obrambe države ali javni red«, lahko Izvršni svet sklene, da mora republiški sekretar za notranje zadeve sprejeti potrebne ukrepe za zagotovitev varnosti), ¹¹⁹ izdal odredbo o prepovedi javnih shodov in javnih prireditvev »zaradi zavarovanja javnega reda, življenja ljudi in premoženja«, pa tudi omejitev gibanja iz istih razlogov za osebe, ki so namenjene na javne shode ali prireditve, ter prepoved prometa na območju SR Slovenije za motorna vozila, »s katerimi se prevažajo osebe, namenjene na javne shode in javne prireditve, prepovedane z odredbo o prepovedi sestajanja občanov«. ¹²⁰

Razburjeni Srbi so želeli zaradi stališč, izraženih s strani slovenske politike, tako vladajoče kot opozicijske, v Cankarjevem domu na zborovanju »Proti uvedbi izrednega stanja, za mir in sožitje na Kosovu«, pripraviti miting v Ljubljani že 25. marca 1989. Slovenske oblasti pa so sklenile, da je treba tak miting preprečiti in milica se je pripravila. Med ukrepi, ki so bili takrat sprejeti, so bili tudi, da se udeležence mitinga zaustavi na meji s Hrvaško, da se postavi cestne prepreke proti Ljubljani in zapre železniško postajo Dobova ter da se prepreči potovanje z vlaki proti Ljubljani. Ti načrtovani ukrepi so bili izhodišče za izdelavo načrtov milice ob načrtovanem prvodecembrskem mitingu. ¹²¹

Nekakšna vaja za milico, kako ukrepati proti morebitni nasilnosti udeležencev na tem mitingu je bilo zavarovanje nogometne tekme 11. novembra 1989 med Olimpijo in Crveno zvezdo iz Beograda oziroma nadzor nad njenimi navijači. Šlo je zlasti za organizirano skupino s pročetniško ideologijo, znano pod imenom Delije, ki jo je vodil Željko Ražnjatović - Arkan. Navijače, ki so prišli iz Beograda z vlakom zjutraj, so miličniki (za red in mir v Ljubljani je bilo zadolženih 350 pripadnikov Posebne enote, od tega 172 iz Kranja, Celja in Slovenj Gradca) pospremili na stadion, kjer so bili do konca tekme, ko so jih miličniki spet spremili na vlak. ¹²² Naloga Posebnih enot milice je bila tudi preprečiti spopad med navijaškimi skupinami, ki so prišle iz Hrvaške kot »pomoč« ljubljanskim organiziranim navijačem, in Delijami.

118 Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, 2, dok. 11, str. 65.

119 Čelik, Naše varnostne sile, dok. 39, str. 237.

120 Delo, 1. 12. 1989, str. 3, Tri odredbe Tomaža Ertla; faksimile odredb so objavljene v: Ob 10. obletnici akcije Sever, str. 3.

121 Čelik, Izza barikad, str. 9–10.

122 Prav tam, str. 16; isti, Posebne policijske enote, str. 78–80.

Za preprečitev zborovanja Miloševičevih pristašev v Ljubljani 1. decembra 1989, akcija organov za notranje zadeve je imela ime »Sever«, je bilo število sodelujočih delavcev organov za notranje zadev 6472. Pri tem je bila izvedena sto odstotna mobilizacija Posebnih enot milice - 1391 pripadnikov PEM (od tega 723 aktivnih delavcev ONZ in 668 rezervnih miličnikov) in trideset odstotna mobilizacija Vojnih enot milice (vpoklicanih je bilo 1400 rezervnih miličnikov).¹²³ »Akcija Sever je bila tako načrtovana, da večina napovedanih mitingarjev sploh ni mogla priti do Ljubljane, kaj šele v Ljubljano. Pretežna večina bi se morala ustaviti že v bližini slovenske meje, na Hrvaškem. Miličniki so bili pripravljene na vse, tudi na streljanje, na preprečitev odhoda mitingarjev v zavetje vojašnic oziroma vojaških objektov.«¹²⁴ Na dan, ko naj bi bil miting, se je na trgu pred slovensko skupščino zbrala peščica udeležencev, večina Srbov in Črnogorcev, živečih v Ljubljani, pa tudi nekaj provokatorjev iz Beograda. Ker niso upoštevali navodil milice glede zbiranja, jih je bilo 13 kaznovanih za prekršek pri sodniku za prekrške, ki je tisti dan deloval v prostorih ljubljanskih zaporov na Povšetovi ulici.

V času, ko naj bi potekal srbski »miting resnice«, so bili poleg slovenske milice v pripravljenosti tudi v slovenski TO. Pokrajinski štabi TO so bili zbrani in so spremljali dogodke. Vojska pa je takrat izdala ukaz, da v času napovedanega mitinga enote TO ne smejo iz skladišč v vojašnicah jemati orožja in opreme, da bi tako preprečili možnost delovanja slovenske TO.¹²⁵ Šlo je za nekakšen način »razorožitve« TO že pred majem 1990.

Akcija Sever je za slovensko milico pomenila določen prelom. S strokovnega stališča je bila to zanjo priprava na nadaljnje delovanje, ki se je pokazalo v letu 1990 z organizacijskim delom pri oblikovanju MSNZ in nato leta 1991 v času vojaških spopadov z JLA. Ob pripravah na preprečitev mitinga so namreč potekale številne koordinacije in usklajevanja v milici in drugih operativnih službah RSNZ in UNZ ter priprave na mobilizacijo aktivne in rezervne sestave milice in tehničnih sredstev.¹²⁶ Milica je takrat, po sicer kasnejši oceni njenih vodilnih, z operativnimi ukrepi naredila odločilen korak, s katerim se je opredelila tudi za delovanje v prihodnosti.¹²⁷ Akcija je bila prikaz pripravljenosti milice kot službe in miličnikov kot posameznikov, da nastopijo kot organizirana sila za obrambo slovenskih interesov. Milica se je pokazala kot edina organizirana

123 Bukovnik, Sever, str. 221.

124 Alojz Žišt, načelnik oddelka za splošne in posebne naloge v upravi milice RSNZ leta 1988. V: Ob 10. obletnici akcije Sever, str. 10.

125 Slapar, Razvoj TO, str. 108.

126 Drago Kupnik. V: Ob 10. obletnici akcije Sever, str. 29.

127 Branko Bračko, Akcija Sever – korak k osamosvojitvi Slovenije. V: Ob 10. obletnici akcije Sever, str. 8.

sila v Sloveniji, na katero so se lahko naslonili slovenska oblast in tudi državljani v primeru, da bi bilo treba braniti doseženo stopnjo slovenske državnosti v okviru Jugoslavije. Akcija Sever je imela tako za slovensko milico poleg tega, da se je pokazala kot odločni in dobro organizirani varuh reda in miru, tudi politični in moralni pomen, saj je nastopila kot branilec slovenske ustavne ureditve in slovenske politike. »Akcijo Sever sem doživljal kot nekaj skrivnostnega, saj sem imel občutek, da se dogaja nekaj povsem novega in da nekoč, ko se bo vse umirilo, ne bo več tako, kot je bilo prej,« se je kasneje spominjal vodja ene od enot PEM, ki so nosile glavno odgovornost ob dogajanju v zvezi z »mitingom resnice«. ¹²⁸ Poleg strokovnih oziroma operativnih zadev, ki so bile v določenem obsegu preizkušene v praksi, je bila akcija Sever mejnik tudi »v glavah«. Večina v milici je spoznala, da ne varujejo le javnega reda, življenja ljudi in premoženja, ampak branijo Slovenijo, ki jo nekdo ogroža »od zunaj« in ji vsiljuje svoje poglede in rešitve.

Da je šlo za izraz slovenske emancipacije in suverenosti na področju varovanja javnega reda in miru, pa tudi slovenske politike in celotnega procesa demokratizacije, je pokazal že sam naziv celotne akcije – »Sever«. Izbor imena za akcijo je namreč kazal na nasprotovanje slovenske milice ponujenim rešitvam z »juga«. ¹²⁹

Pri izvajanju akcije Sever je šlo za nekaj, česar do tedaj slovenska milica v praksi ni izvajala, vsaj ne v tolikšnem obsegu. Kljub temu da so bile Posebne enote milice že ustaljen organizacijski način delovanja milice, je bilo nekaj »skrbi« glede njihovega delovanja v novih okoliščinah. Šlo je za enoto, sestavljeno iz aktivnih in rezervnih miličnikov, ki so bili skupaj le enkrat na leto, pri čemer so bile pogoste menjave starešinskega kadra, kar bi lahko vplivalo na stanje v enoti in na njeno delovanje. Za določene dejavnosti je bilo treba enoto usposobiti, pa tudi v njej vzpostaviti vzdušje, »ki bi pripomoglo ustvariti ustrezno delavnost brez utrujanja, da bi bili miličniki vedno pripravljene na akcijo«. Priprave na preprečitev mitinga so bile tudi priložnost za preverjanje in izboljšanje logistične podpore, kar je vse dalo dobro podlago za primerno organiziranost in pripravljenost organov za notranje zadeve za opravljanje nalog v težjih okoliščinah. Miličnikom pa je dvignilo samozavest tudi javno mnenje, naklonjeno njihovi dejavnosti v akciji Sever in sploh namenu akcije. Šlo je za zaščito »interesa Slovenije«, kot so tedaj razumeli svojo dejavnost v milici. ¹³⁰

V akciji Sever pripadniki milice niso izkazovali lojalnosti takratni oblasti, marveč Sloveniji in njeni državnosti. Pri tem ni bilo med pripadniki organov

¹²⁸ Franc Bevc. V: Ob 10. obletnici akcije Sever, str. 47.

¹²⁹ Čas, Vloga in dejavnost slovenske milice, str. 42.

¹³⁰ Franc Bevc. V: Ob 10. obletnici akcije Sever, str. 47.

PEM UNZ Maribor, postrojen 1. 12. 1990 v Dobovi pred poveljnikom Milice Leopoldom Jesenekom, poveljnikom PEM RSNZ Tomažem Časom in poveljnikom PEM UNZ Maribor Bojanom Lunežnikom. Enota je imela nalogo, da vlake z mitingarji iz Srbije zaustavi in jih vrne na Hrvaško.

za notranje zadeve nobenega omahovanja. Ustavni položaj Slovenije so bili pripravljene braniti z vsemi sredstvi, po potrebi tudi s silo.¹³¹

Pri izvedbi akcije Sever so imele najpomembnejšo vlogo Posebne enote milice (PEM). Te so nastale kot »enota za izvršitev določenih nalog«, kot jo je opredelil zakon o organih za notranje zadeve iz leta 1956,¹³² v katerem so bile v Jugoslaviji prvič po drugi svetovni omenjene takšne enote milice. Tako enoto je predvidel tudi prvi slovenski zakon o notranjih zadevah iz leta 1967¹³³ in tudi vsi naslednji. V zakonu iz leta 1972 je bila predvidena tudi rezervna sestava, kar je bila tako kot nastanek TO posledica spremenjene obrambne doktrine, nastale pod vtisom vdora vojaških enot Varšavske zveze v Češkoslovaško avgusta 1968. Po zakonu o obrambi iz leta 1969 je bila milica v vojni uvrščena v okvir TO, vojaški obvezniki pa so bili lahko po zakonu o vojaški obveznosti razvrščeni v enote milice. Od

131 Bračko, Organi za notranje zadeve v akciji Sever, str. 13.

132 UL FLRJ, 30-396, 18. 7. 1956; objavljeno tudi v: Čelik, Naše varnostne sile, dok. 32, str. 171–185. O enoti za izvršitev določenih nalog govori 63. člen.

133 UL SRS, 13-99, 6. 4. 1967; objavljeno tudi v: Čelik, Naše varnostne sile, dok. 35, str. 206–211. O enoti za izvršitev določenih nalog govorita člena 16, 17.

konca leta 1974 so bili lahko v PEM, ki so jih sicer sestavljali aktivni miličniki – ti so drugače opravljali na miličniških postajah svoje vsakodnevne, redne naloge miličnikov –, tudi rezervni miličniki. Tako je ob vpoklicu rezervnih miličnikov bataljon PEM štel 738 mož, 516 poklicnih in 222 rezervnih miličnikov.¹³⁴ Da bi bilo zagotovljeno pridobivanje rezervistov za enote milice, je bil maja 1971 v slovenskem sekretariatu za notranje zadeve oblikovan predlog, da bi lahko izbrani naborniki polovico vojaškega roka služili v enotah milice v Sloveniji. To možnost je GŠ JLA odklonil.¹³⁵

Leta 1972 je na oblikovanje Posebnih enot milice vplivala direktiva Tita o oblikovanju Posebnih enot, kar je bila posledica vdora hrvaških ustaških teroristov v Jugoslavijo. Dejansko je šlo za ustanovitev Zaščitnih enot milice kot protiteroristične enote. Konec leta 1972 je bila z odločbo slovenskega sekretarja za notranje zadeve ustanovljena četa za posebne naloge, ki je imela vod za posebne naloge, v tem je bilo ob nastanku 35 mož, in vod za zavarovanje objektov. Iz te oziroma iz njenega voda za posebne naloge in Zaščitne enote milice (ta je bila ustanovljena 1978 iz čete za posebne naloge) je 23. avgusta 1990 nastala Specialna enota republiškega sekretariata za notranje zadeve, t. i. specialci. Vodenje le-teh je bilo zaupano Vinku Bezniku, odgovoren pa je bil neposredno republiškemu sekretarju, slovenskemu »notranjemu ministru« Igorju Bavčarju.

PEM, ustanovljena je bila 24. julija 1972 z odločbo takratnega republiškega sekretarja za notranje zadeve, ko se je zbralo njenih prvih 41 pripadnikov na usposabljanje, je bila enota milice na sklic, ki jo je bilo mogoče vpoklicali po potrebi. Organiziranost je bila vojaška, sestavljali pa so jo aktivni in rezervni miličniki. Organiziranost PEM je bila večkrat spremenjena. Notranja sestava so bili bataljoni, čete, vodi. Leta 1989/90 je PEM pokrivala območje vseh 13 UNZ; v večjih UNZ so bili bataljoni, v manjših čete ali vodi. Enote so bile mobilne in so se lahko vključile v reševanje varnostnih razmer po vsej Sloveniji. PEM je bil organiziran v dve formaciji: prva je štela 723 aktivnih miličnikov, razvrščenih v 7 čet po UNZ, druga pa 1391, ko so se aktivnim miličnikom pridružili še rezervni. Ta formacija je bila razdeljena na 7 bataljonov.¹³⁶ Od januarja 1989 do avgusta 1990 je bil poveljnik PEM mag. Tomaž Čas, konec avgusta 1990 je bil za komandanta PEM imenovan mag. Pavle Čelik, takrat tudi načelnik slovenske milice, namestnik poveljnika pa je ostal Jože Kolenc. Poveljnik Čelik se je v začetku septembra sestal

134 Čelik, Posebne policijske enote, str. 52.

135 Prav tam, str. 46–48.

136 Bukovnik, Sever, str. 75; Drago Zadnikar, Velika vloga posebne enote milice. V: Ob 10. obletnici osamosvojitve, str. 14–15.

z vsemi poveljniki PEM iz UNZ in načrtovali so sklic oziroma zbor vseh Posebnih enot milice 12. septembra 1990 na hipodromu v Stožicah.¹³⁷

Pregled formacij čet in bataljonov PEM RSNZ po UNZ, ki je veljal 1989-90¹³⁸

Formacija I		Poveljnik	Formacija II	
1. četa: Ljubljana mesto, Ljubljana okolica	3 vodi - 124 miličnikov	Stane Leskovšek	1. bataljon: Ljubljana mesto, Ljubljana okolica	3 čete, 6 vodov - 224 miličnikov
2. četa: Maribor	3 vodi - 124 miličnikov	Bojan Lunežnik	2. bataljon: Maribor	3 čete, 6 vodov - 224 miličnikov
3. četa: Celje, Slovenj Gradec	3 vodi - 108 miličnikov	Franc Bevc	3. bataljon: Celje, Slovenj Gradec	3 čete, 6 vodov - 190 miličnikov
4. četa: Koper, Postojna	3 vodi - 108 miličnikov	Slavko Gerželj	4. bataljon: Koper, Postojna	2 četi, 4 vodi - 204 miličnikov
5. četa: Kranj	2 voda - 68 miličnikov	Milan Klemenčič	5. bataljon: Kranj	2 četi, 4 vodi - 130 miličnikov
6. četa: Nova Gorica	2 voda - 68 miličnikov	Zvonimir Kelher	6. bataljon: Nova Gorica	2 četi, 4 vodi - 130 miličnikov
7. četa: Murska Sobota	2 voda - 68 miličnikov	Alojz Flisar	7. bataljon: Murska Sobota	2 četi, 4 vodi - 130 miličnikov
Samostojni vod: Novo mesto, Krško, Trbovlje	54 miličnikov	Boris Okleščen	Samostojni vod: Novo mesto, Krško, Trbovlje	3 vodi - 105 miličnikov
	Poveljstvo PEM RSNZ	Čas Tomaž / Pavle Čelik	Poveljstvo PEM RSNZ	
	14 miličnikov		14 miličnikov	
Skupaj	7 čet, 19 vodov - 723 miličnikov			7 bataljonov, 18 čet, 39 vodov - 1392 miličnikov

Poleg PEM so bile v razporeditvi milice predvidene tudi Vojne enote milice (VEM). Kot PEM so bile tudi te na sklic, sestavljali pa so jih tudi aktivni

¹³⁷ Čelik, Izza barikad, str. 69.

¹³⁸ Bukovnik, Sever, str. 75; imenski seznam po: Bukovnik, Debeljak, ONZ v zaščiti procesov osamosvajanja RS, str. 170 (seznam pregledal Jože Kolenc).

in rezervni miličniki, ki bi jih sklicali v primeru vojne. Število miličnikov v Vojnih enotah bi doseglo dvojno število aktivnih miličnikov; uniformiranih miličnikov pa je bilo leta 1990 4409.¹³⁹ Rezervni miličnik je dobil, ko je bil vpoklican, službeno izkaznico in je imel vsa pooblastila kot aktivni miličnik. VEM, ki so bile predvidene za delovanje na območju lastne postaje milice, za kar so imeli izdelane tudi vse potrebne načrte, ki so jih vsakoletno preverjali na usposabljanjih, so vodili komandirji postaj milice.

Po spremembi oblasti maja 1990 se je milica tudi legalno, ne le v okviru skrivnega organiziranja MSNZ, organizirala in pripravljala na morebitni spopad z JLA. Vojski vodstvo RSNZ po odvzemu orožja in streliva TO sredi maja ni zaupalo in konec julija je »notranji minister« Bavčar opozoril: »Ne pozabimo na JLA!« Že sredi julija 1990 je zato milica skladišča svojega orožja in streliva razpršila in orožje razporedila v tiste enote milice, ki so imele za hranjenje dobre pogoje. Konec julija pa je Bavčar naročil, da so v milici izdelali predvidevanja, kako bi lahko vojska posegla v Slovenijo. Nastal je kratek elaborat o možnih pritiskih JLA na Slovenijo, o odzivu prebivalcev na to in o delovanju milice v takšnih razmerah.¹⁴⁰ Pa tudi sicer so se v milici zavedali, da jim lahko preti odkrit spopad z vojsko, zato so skrbeli, da so bile predvsem PEM opremljene kot vojaške formacije, s puškami, avtomatskimi puškami, ostrostrelskimi puškami, mitraljezi, pa tudi z bojnimi vozili, t. i. bovi, dejansko oklepnimi transporterji na kolesih. »Milica je bila leta 1990 oborožena od zob do glave,« se je zato spominjal eden vodilnih v takratnem oddelku za obrambne priprave.¹⁴¹

Poleg povsem javnega delovanja in tudi že posameznih priprav na vlogo milice ob morebitnem, če ne kar pričakovanem soočenju z jugoslovansko vojsko pa je v okviru milice po odvzemu orožja in streliva TO s strani JLA delovalo tajno jedro MSNZ. To je odločilno pripomoglo k ponovni vzpostavitvi slovenske TO, ki je bila tedaj resnična zasnova vojske samostojne slovenske države – Republike Slovenije.

139 Ob 10. obletnici akcije Sever, str. 25.

140 Čelik, Izza barikad, str. 61.

141 Intervju Bratuš, 31. 3. 2009.